

ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Визначено потенціал загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку; особливості виховання милосердя молодших школярів в позаурочній діяльності інтернатних закладів. Обґрунтовано педагогічні умови, форми і методи виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Ключові слова: милосердя, учні молодшого шкільного віку, позаурочна діяльність, загальноосвітні школи-інтернати, педагогічні умови, форми і методи виховання милосердя.

Проблема виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх шкіл-інтернатів набуває особливої актуальності, оскільки більшість з учнів цих закладів — педагогічно занедбані та мають негативний життєвий досвід. Для них характерними є: деприваційний синдром, труднощі у спілкуванні з оточуючими, схильність до нервових зривів, агресивність, недовіра до дорослих, зниження емпатії.

Певні аспекти милосердя відображені в працях філософів (М. Бердяєв, В. Зеньковський, В. Розанов, В. Соловійов, А. Швейцер, П. Юркевич); психологів (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Я. Коломинський, В. Мухіна, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та інші). Означене питання розглядалось у педагогіці: йому присвячено праці класиків педагогічної думки (Я. Коменський, Я. Корчак, Ж-Ж. Руссо, І. Песталоцці, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський та інші) та сучасних учених-педагогів (І. Княжева, Л. Ощепкова, В. Шутова та інші).

Водночас поза увагою дослідників залишилася складна та різноаспектна проблема виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Мета статті — обґрунтувати педагогічні умови, форми і методи виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Результати аналізу практики виховної роботи з виховання милосердя молодших школярів шкіл-інтернатів підтверджують, що цьому аспекту в школах-інтернатах не приділяється належної уваги. Відсутня системність у цьому напрямі робо-

ти, переважають вербальні форми і методи виховання. Звідси виникає суперечність між потенціалом позаурочної діяльності щодо виховання милосердя в учнів шкіл-інтернатів та його низькою реалізацією в практиці зазначених установ.

Загальноосвітні школи-інтернати мають значні можливості щодо виховання милосердя. Адже в них уможлиблюється тривале спілкування учнів з педагогом, що, як правило, сприяє налагодженню доброзичливих емоційно-ціннісних відносин. До того ж, завдяки тривалому контактуванню дітей із вихователями стає можливим застосування у позаурочній діяльності багатьох інсценізацій, рольових ігор, виховних ситуацій, насичених моральним змістом. Інтернатні заклади забезпечують освітній простір, спрямований на формування не тільки когнітивного складника милосердя, а й емоційно-ціннісного та поведінково-діяльнісного його складників.

Визначено особливості виховання милосердя учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, які розподіляються за двома групами чинників. До першої групи належить сенситивність молодшого шкільного віку щодо виховання милосердя, потенціал позаурочної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми. Друга група чинників значно ускладнює процес виховання милосердя, що зумовлено, по-перше, специфікою життєдіяльності вихованців шкіл-інтернатів: постійне перебування в колективі, вимушена адаптація до великої кількості однолітків; переважно групова, а не індивідуальна спрямованість виховних впливів; жорстка регламентація поведінки дитини, гіперопіка; зниження інтимності та довірливості у спілкуванні, обмеженість сфери спілкування з іншими людьми та інші. По-друге, контингенту вихованців притаманні: патологічні відхилення у стані здоров'я, деприваційний синдром, агресивність, підвищена вразливість, схильність до нервових зривів, зниження емпатії, групова залежність, орієнтація на пристосування, почуття самотності, компенсаторні форми поведінки, труднощі у спілкуванні з оточуючими, недовірливість тощо.

Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що оптимальними педагогічними умовами виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів є: методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виховання милосердя в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної

взаємодії; змістове і методичне забезпечення виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної емоційно-ціннісної діяльності, спрямованої на виявлення милосердя.

Підготовка вихователів шкіл-інтернатів до виховання милосердя в молодших школярів відбувалася шляхом надання їм необхідних знань з теорії та методики. Зокрема, проведено семінар «Виховуємо милосердя», у рамках якого впроваджувалися лекції: «Сутність, структура милосердя молодших школярів», «Зміст та специфіка педагогічного милосердя», «Форми і методи виховання милосердя в молодших школярів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності»; інтерактивні заняття: «Виховання милосердя», «Особливості виховання милосердя в молодших школярів шкіл-інтернатів», «Діагностика рівнів вихованості милосердя в молодших школярів шкіл-інтернатів»; мала педрада «Ресурси школи-інтернату щодо попередження конфліктів». Такі заходи сприяли поглибленню знань з питань виховання милосердя, розкриттю змісту та специфіки поняття «педагогічне милосердя», теоретичних уявлень щодо особливостей виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; оволодінню діагностикою рівнів вихованості милосердя у молодших школярів шкіл-інтернатів; формами і методами виховання милосердя, зміні настановлень у процесі педагогічної взаємодії з вихованцями (суб'єкт-суб'єктні відносини).

Змістове і методичне забезпечення виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів здійснювалося за допомогою розроблення і впровадження в позаурочну діяльність шкіл-інтернатів системи виховних годин «На шляху до милосердя». Основні завдання системи передбачали: збагачення, систематизацію, узагальнення й уточнення уявлень молодших школярів шкіл-інтернатів щодо виявлення милосердя у відносинах з оточуючими; зміцнення моральної мотивації, розвиток емпатії; формування досвіду милосердної взаємодії з людьми, створення умови для вільного виявлення моральних якостей особистості. Кожна тема охоплювала теоретичний та практичний блоки.

У процесі дослідно-експериментальної роботи використовувалися методи: формування свідомості особистості (бесіди,

розповіді, роз'яснення, переконання, приклад); методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (вправи, дискусії, педагогічна вимога, виховні ситуації, орієнтовані на констатацію емоційних станів людини, доручення, привчання); стимулювання поведінки і діяльності (стимулювання, покарання).

Робота проводилася як з усім класом, так і з групами молодших школярів. Зазвичай групи склалися з вихованців, які мали різні рівні вихованості милосердя, що активізувало дітей до міжособистісної комунікативної взаємодії.

Працюючи в групах, молодші школярі надавали дієву допомогу тим, хто її потребує, висловлювали словесну позитивну оцінку вихованцям, які допомагали іншим без нагадування; аналізували та пояснювали мотиви вчинків однокласників; вправлялися у вираженні співчуття, подяки. Особлива увага приділялась позитивній інтерпретації результатів групової роботи, для чого використовувалися прийоми «дзеркало», «подарунки», «даю шанс».

Індивідуально-диференційована робота з молодшими школярами, які мали середній та початковий рівні вихованості милосердя, була спрямована на вирішення таких завдань: актуалізація емпатійних переживань; формування адекватної самооцінки; створення комфортних умов для самовираження та самореалізації.

Для молодших школярів із середнім рівнем сформованості милосердя активно застосовувались переконання; приклади; вправління на вироблення емпатійного відгуку; доручення; привчання, стимулювання проявів милосердної поведінки; залучення до спільної емоційно-ціннісної діяльності, спрямованої на виявлення милосердя; ситуації успіху.

Працюючи з учнями молодшого шкільного віку, які виявили початковий рівень вихованості милосердя, ми спрямовували зусилля на актуалізацію важливості проблеми, проводячи індивідуальні бесіди, застосовували вправи з метою вироблення вмінь сприйняття та розуміння емоційного стану іншої людини, емпатійного відгуку, демонстрували вихованцям наслідки егоїстичної поведінки. Велике значення мав авторитет педагога, що давало можливість самим вихованцям побачити в особі вихователя надійного партнера, який завжди може вислухати, підтримати, дати пораду.

Розглянемо наступну педагогічну умову: залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної емо-

ційно-ціннісної діяльності, спрямованої на виявлення милосердя. У структурі діяльності прийнято виокремлювати такі компоненти в їх строгій логічній послідовності: потреба – мотив-мета (завдання) – засоби (досягнення мети) – дії-операції. Проте не кожна діяльність може бути визначена як сфера процесу виховання. «Такими можуть вважатися лише ті її різновиди, у яких діяльність дитини спрямовується на пізнання і перетворення навколишнього світу й самої себе, відбувається виховна взаємодія і, як наслідок, вона оволодіває тими чи іншими елементами соціального досвіду, людської культури» [1, с. 50-51].

Спільна діяльність дітей об'єктивно спрямована на завоювання та відтворення суспільно-історичного досвіду і форм людських взаємовідносин, хоча суб'єктивно її мотивом є позитивні емоції, що набувають для дитини особливої цінності в умовах спілкування з іншими дітьми.

У загальноосвітніх школах-інтернатах діяльність учнів має свої особливості, які, по-перше, зумовлені закритим (напів-закритим) характером цих закладів. Діяльність учнів шкіл-інтернатів, як правило, рідко виноситься за межі навчального закладу, що «обмежує її сферу і збіднює зміст» [4, с. 112]. По-друге, більшість вихованців шкіл-інтернатів – соціально занедбані діти, «чий попередній досвід доцільної діяльності вкрай недостатній» [Там же]. Школи-інтернати повинні максимально розширювати сферу активності учнів, збагачувати її зміст, виробити в учнів навички й уміння діяти в різних ситуаціях.

На наш погляд, кожний вид діяльності має потенційні можливості щодо виховання милосердя. Зважаючи на проблему нашого дослідження, а також урахуваючи результати констатувального етапу експерименту, основними видами позаурочної діяльності для молодших школярів було обрано ігрову, громадсько-соціальну, художньо-естетичну.

Вибір ігрової діяльності пояснюється тим, що в процесі гри дитина пізнає навколишній світ, визначає та приймає свою роль на трьох рівнях: когнітивному, емоційному та поведінковому. Ігрова діяльність збуджує увагу дітей, сприяє задоволенню потреби у міжособистісному спілкуванні. Під час гри у дітей інтенсивно розвивається здатність до співчуття, співпереживання (А. Рояк, А. Ніколаєва), оскільки саме з ігровою діяльністю пов'язана здатність дитини приймати позицію іншої людини, переживати за неї.

Суспільно корисна праця в школі-інтернаті передбачає виконання доручень, участь у чергуваннях, працю на користь інших людей. Таким чином вона не тільки стимулює вироблення в учнів трудових умінь і навичок, а й сприяє формуванню таких важливіших моральних якостей, як взаєморозуміння, взаємодопомога, співчуття тощо.

Громадсько-суспільна діяльність забезпечує сприятливі умови для розвитку в молодших школярів організаторських і комунікативних навичок, залучаючи їх до системи соціально орієнтованого спілкування, суспільно значущих справ; формуючи здатність розуміти іншу людину, перейматися її турботами, хвилюваннями, інтересами, допомагати їй [4, с. 112-113].

Художньо-естетична діяльність сприяє засвоєнню естетичних знань, задоволенню естетичних потреб, прилученню до творення прекрасного в житті й мистецтві, розвитку естетичних навичок і умінь, а також формуванню здатності розрізняти прекрасне й огидне в суспільстві, мистецтві, людині [4, с. 112-113].

Спілкування як діяльність має сутнісне навантаження щодо формування емпатії у дитини. Спілкування об'єднує вихованця й педагога, допомагає педагогу передати дитині досвід власних відчуттів, а дитині — прийняти цей досвід. Продуктивне спілкування завжди відбувається за умови взаємного бажання спілкуватися.

Основними формами організації позаурочної діяльності з виховання милосердя в молодших школярів обрано такі: система виховних годин, бесіди за сюжетами казок, оповідань, рольові ігри, ігри-драматизації; демонстрування фільмів; творчі завдання; інсценізації ситуацій, що спонукають до гуманних дій, констатування емоційних станів людини; психогімнастика; контактування з природою; колективна праця для інших людей, свята, концерти, конкурси, зустрічі та бесіди з людьми, які надають допомогу іншим людям, виставки малюнків, дні іменинників, екскурсії, прослуховування музичних уривків, які є співзвучними емоційним станам різних героїв (дитячі п'єси М. Лисенка, С. Прокоф'єва, П. Чайковського, Д. Кабалевського); використання творів образотворчого мистецтва (І. Крамський «Невтішне горе», В. Кончаловський «Лізонька», О. Васнецов «Оленка» тощо).

Цей вибір зумовлено тим, що всі названі форми діяльності зазвичай здійснюються колективно або групами, стимулюю-

ючи міжособистісне спілкування, вироблення в учнів умінь сприймати й розуміти емоційний стан інших людей, виявлення турботи у відносинах один до одного.

Вплив діяльності, у тому числі з виховання милосердя в молодших школярів шкіл-інтернатів, залежить від умов та характеру її організації, а саме: моральний, особистісний та суспільно значущий зміст діяльності вихованців [2, с. 27], посиленість, доступність і добровільність діяльності; усвідомлення і внутрішнє прийняття вихованцями мети майбутньої діяльності; дотримання структури діяльності; цілеспрямоване планування діяльності учнів; педагогічно доцільне поєднання різних видів дитячої діяльності з елементами гри; поступовий розвиток дитячої діяльності від гри до суспільно корисних справ [3, с. 153]; дружня атмосфера взаємодопомоги, довіри, доброзичливості, співпереживання [5, с. 188].

Проведене дослідження не вичерпує теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення потребують, зокрема, такі питання: виховання милосердя в учнів шкіл-інтернатів інших вікових груп; підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з цієї проблеми.

Література

1. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія / Любов Вікторівна Канішевська. — К. : ХмЦНП, 2011. — 368 с.
2. Кашлев С. С. Педагогика: теория и практика педагогического процесса : учеб. пособие: в 3 ч. / Сергей Семенович Кашлев. — Минск : Зорны верасень, 2008. — Ч. 2. — 208 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник [для студ. пед. факультетів] / Олександра Яківна Савченко. — К. : Абрис, 1997. — 416 с.
4. Формування життєвої компетентності вихованців у закладах інтернатного типу : навч.-метод. посібник / Л. В. Канішевська та ін. — К. : Педагогічна думка, 2007. — 172 с.
5. Хижняк А. В. Дігностика рівнів вихованості чуйності у молодших школярів / А. В. Хижняк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. — Вип. 16, кн. 3. — 384 с.

В статтє определен потенциал общеобразовательных школ-интернатов по воспитанию милосердия у учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов. Обоснованы педагогические условия, формы и методы воспитания милосердия у учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности общеобразовательных школ-интернатов.

Ключевые слова: милосердие, учащиеся младшего школьного возраста, внеурочная деятельность, общеобразовательная школа-интернат, педагогические условия, формы и методы воспитания милосердия.

N. V. Vyshniowska

Primary School Students' Mercy Education in Comprehensive Boarding School Extracurricular Activities

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskohe Str., Kyiv, Ukraine).

The potential of comprehensive boarding schools in terms of primary school students' mercy education; the peculiarities of primary school students' mercy education in boarding school extracurricular activities, which require consideration of two groups of factors, are determined in the article. The first group of the factors includes the sensitivity of primary school period for mercy education, the potential of comprehensive boarding school extracurricular activities in the context of the problem under study. The second group of factors complicates much the process of boarding primary school students' mercy education. This is due, firstly, to the peculiarities of boarding primary school students' lifestyle; secondly, to the specific of the student contingent: abnormalities in health, deprivational syndrome, aggression, increased vulnerability, tendency to nervous breakdowns, reduced empathy, group dependence, loneliness, compensatory behavior, difficulty in communicating with others, distrust, emotional incontinence and more.

The pedagogical conditions of primary school students' mercy education in comprehensive boarding school extracurricular activities are substantiated: comprehensive boarding school educators' methodical training for primary school students' mercy education in order to support subject-to-subject interaction; content and methodological support; involving in common emotional and value activities aimed at exercising mercy.

Keywords: mercy, primary school students, extracurricular activities, comprehensive boarding schools, pedagogical conditions, forms and methods of mercy education.

References

1. Kanishevska, L.V. (2011). Vychovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Education of social maturity of boarding school senior students]. K. : HmCNP.
2. Kashlev, S.S. (2008). Pedagogika: teoriia i praktika pedagogicheskogo protsessa: P. 2 [Theory and practice of pedagogical process]. Minsk: Zorny verasen.
3. Savchenko, O. Ja. (1997). Didaktika pochatkovoi shkoly [Didactics of primary school]. K. : Abris.
4. Kanishevska L.V. & others. (2007). Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti vykhovantsiv u zakladakh internatnoho typu [Formation of pupils' life competency in boarding schools]. K: Pedahohichna dumka.
5. Khyzhniak, A.V. Diahnostyka rivniv vykhovanosti chuynosti u molodshykh shkoliariv [Diagnostics of levels of mercy education of primary schoolchildren]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 16, book 3 (384 p.). Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D. H.